

עתונות "צהובה" מול עתונות "הגונה"

העימות על עיצוב דמותה של העתונות הארץ ישראלית בשנות ה-20

עוזי אלדע

נכתבת גם שאלת העתון הרצוי.

בני התקופה ראו בעתון מכשיר פלא בעל עוצמה אדירה, שבכוחו לסייע בהגשמת החזון הציוני, או לחילופין, לגרום לו לפגיעה חמורה ואף להרוס אותו.³ לפיכך, שאלת הקמתו של עתון "טוב" הייתה נושא לדיון ציבורי סוער בשנים הראשונות של השלטון הבריטי.

מערכת "חדשות הארץ" הייתה הראשונה שגדרשה להגדרת עתון "טוב". העתון, שנקרא במקורו "חדשות מהארץ", נוסד על ידי שלטונות הצבא הבריטיים באפריל 1918. במשך שנה הוא נערך על ידי ברוך בינה ורוב גיליונותיו נדפסו במצרים. באפריל 1919 סגר הממשל הצבאי הבריטי את העתון והוא נקנה על ידי הנדבן יצחק לייב גולדברג וחזר להופיע, לאחר הפסקה של חודשיים וחצי, בירושלים. שם העתון שונה ל"חדשות הארץ", ומדצמבר 1919 קוצר שמו ל"הארץ".

העתון המחודש נשלט בפועל על ידי קבוצת סופרים ועסקנים, המקורבת ל"ועד הצירים", ביניהם ניסן טורוב, ששימש כעורך ראשי מספר שבועות, מרדכי בן הלל הכהן, אברהם לודויפול, זאב ז'בוטינסקי, ק.י. סילמן, יוסף לוריה ושמואל פרלמן, שערך את העתון מסוף 1919 ועד מחצית 1921. את מקומו של פרלמן תפס לייב יפה, שהוחלף בסוף 1922 על ידי משה גליקסון. זה האחרון העביר את העתון לתל אביב בינואר 1923 וערכו עד 1937.⁴

מערכת "הארץ", שכונתה בפי מתנגדיה "אסכולת אודיסה", ייצגה גישה עתונאית שהייתה מקובלת מאז סוף המאה ה-19 על המשכילים היהודים ברוסיה. העתונאי נתפס כאיש רוח, שתפקידו אינו לאסוף ידיעות אלא להתרכז בכתיבה פרשנית ועיונית בשירות קבוצות חברתיות ופוליטיות. עבודת העתונאי אינה צריכה להתנהל ברחוב אלא במערכת. הוא צריך להישען על מברקי סוכנויות הידיעות ולהקדיש את עיקר זמנו לניתוח משמעותו העמוקה של המידע. העתונאי נוסח "אודיסה" תפס עצמו כשילוב של חוקר אקדמי ומנהיג רוחני. לא לחינם כתב יוסף חיים ברנר ביולי 1919 ש"...לעם היושב בציון נחוץ עתון יומי, ולנו המשכילים בעם ולדורשי טובתו נחוץ שהעתון הזה יהיה טוב...". כמו ברנר, גם חברי מערכת "הארץ" אימצו גישה פטרונית כלפי הקורא. הם ראו עצמם כמחנכי הדור, כמעצבים הרוחניים של המון הקוראים השרוי בבלבול ובאפלה. מאמריהם צריכים היו להאיר את עיני הקורא, להגדיר את זהותו ואת מטרתו. ומכיוון שהעריכו עצמם כסופרים ולא כ"ז'ורנליסטיקנים", סברו ברנר וחבריו שמאמר טוב בעתון הוא זה העומד במבחן הזמן, ולפיכך העתון הרצוי הוא זה שגיליונותיו אינם מושלכים למזרח, אלא נשמרים על ידי הקורא ונכרכים בסוף השנה,

העימות בין עתונות "צהובה" ל"הגונה" החל בארץ ישראל כבר בסוף התקופה העות'מאנית. ב־1908 הפך איתמר בן אב"י את עתונו של אביו אליעזר בן יהודה, "הצבי", לעתון קליט ומבדר שהתרכז באירוע הדרמטי, באסונות, בפליטים, ברכילות ובהשיפת מעשי שחיתות. הטקסט העתוני אורגן באמצעות כיתוב קליט, סיפורי ודרמטי וכותרות סנסציוניות. הצלחתו הכלכלית של העתון הובילה ב־1909 להופעת עתון סנסציה מתחרה, "החרות", שזכה גם הוא לפופולריות רבה.¹ ערב מלחמת העולם הראשונה התנהל ביישוב פולמוס חריף סביב עתונות זו. בראש מחנה המתנגדים נצבו עתונאי מפלגות הפועלים ובעיקר "הפועל הצעיר" ויוסף חיים ברנר. בעיני המבקרים, סיכנה הכתיבה הסנסציונית את המפעל הציוני כולו מכיוון שוויתרה על עתונות לחמת ומחנכת, המכשירה דור של הלוצים מגשימים, לטובת עתונות הדוניסטית המעוניינת לטשטש מציאות ולפנות לרגשי ולייצרי. ברנר וחבריו סברו, שלא במקרה ייצגה עתונות זו את האינטרסים של בעלי ההון ביישוב: הסוחרים, הפרדסנים והספסרים. באמצעות הפצת תרבות הדוניסטית מערב אירופית שמטרתה לבדר ולשעשע, הצליחו "גבירי" היישוב הישן להסיט, לטענתם, את תשומת לבו של הנוער במושבות מערכי היסוד ההומנים של התנועה הסוציאליסטית הארץ ישראלית והחליפו אותם בכסף ובתענוג כמטרה כשלעצמה.²

מלחמת העולם הראשונה הביאה לסיים זמני של העימות בין שתי הגישות העתונאיות, אולם מיד עם כינון המנדט הבריטי על הארץ, התחדש העימות במלוא עוזו. המאבק העיקרי התנהל בשנות ה-20 בין עתונו החדש של בן אב"י, "דואר היום", לבין "הארץ" ו"הפועל הצעיר". במאמר זה נבחן את הדיון שהתנהל בעתונים אלה במחצית הראשונה של שנות ה-20 על טבעה והשפעתה של העתונות ה"צהובה".

עתון "צהוב" ועתון "הגון"

בשנים הראשונות שלאחר הצהרת בלפור היה היישוב בארץ שרוי בהרגשת שליחות כמעט משיחית. החזון המעורפל להקמת ישות מדינית לעם המתכנס בציון הפך, לאחר 1917, לתוכנית קונקרטית ובת ביצוע וכתוצאה מכך קיבלה הפעילות המוסדית והציבורית של יושבי הארץ בהווה משמעות חדשה. תושבי הארץ נדרשו לנטוש את נקודת המבט של "כאן ועכשיו", לגלות אתריות ולראות כל מעשה ומעשה שלהם כמי שאמור לשרת או לפגוע בתהליך בנייתה של חברת מופת ומדינת מופת עתידית. על רקע ראייה זו, המתנה את מימושו של החזון הלאומי בדרכי הפעולה של אנשי הארץ בהווה,

הגדיר ברנר כך את מטרת העתון ה"הגון": העתון ה"טוב" "צריך לציין את כל חויבות החיים, את כל העובדות הבודדות, המהוות את מהלך החיים, ולהאיר אותם מתוך נקודת השקפה בריאה, בהירה, אנושית: בלי הגזמות, בלי הפרזות, בלי כוונות צדדיות, בלי הטיית פני הדברים מתוך פניות שונות."⁹

בתחילת יולי 1919 היה ברנר עדיין אופטימי. הוא סבר שעתונות "צהובה" לא תצמח ביישוב מכיוון שהוא קטן מדי: "... הואיל ואינו לרבות, יצא המתוק הוה, שלעולם לא יהיה מפעל קפיטליסטי ודרכו לא תהיה סוגה לעולם בכל הפרחים הנחמדים המלווים כל עגלה של מפעל המוני-קפיטליסטי."¹⁰ אולם לא עבר חודש מיום פרסום מאמרו של ברנר, והנה צץ לו ברחובות ירושלים עתון יומי חדש, שהפך בשנים הבאות בעיני אנשי "הארץ" להתגלמות כל מה שהוא "רע" ו"צהוב" – "דואר היום" של איתמר בן אבי.

עתון "בריא"

כשחזרו בן אבי ואביו אליעזר בן יהודה לירושלים, לאחר גלות ממושכת בחוץ לארץ, הם מצאו את אנשי "אסכולת אודיסה" עסוקים בהכנתו של "חדשות הארץ" להופעה מחודשת. נראה שכבר קודם ליציאתו המחודשת של "הארץ" התכוונו האב ובנו להוציא עתון משלהם, משום שפנו ב-12 ביוני 1919, כלומר שישה ימים לפני יציאת גיליונו הראשון של "הארץ" המחודש, לשלטונות הצבא הבריטי בירושלים בבקשה לקבלת רשיון להוצאת עתון. האישור ניתן רק חודש מאוחר יותר, ב-17 ביולי 1919.¹¹ ציון תאריכים אלה חשוב, מכיוון שבן אבי מספר בזכרונותיו שהוא ואביו שוכנעו על ידי אנשי "הארץ" שלא להוציא עתון חדש ולהצטרף ל"הארץ" כדי לשמור על אחדות היישוב בשעה מכרעת זו של העברת החזון הציוני לפסים מעשיים.¹² האב ובנו הצטרפו אם כן ל"הארץ" ואף השתתפו בגיליונו הראשון מ-18 ביוני 1919, אולם נראה שהם ראו בעתון תחנת ביניים זמנית עד שיקבלו את הרשיון להוצאת עתונם.

בפועל, שיתוף הפעולה בין משפחת בן יהודה ל"הארץ" היה בלתי אפשרי. ראשית, מכיוון שבן אבי, שראה עצמו בתקופה העות'מאנית כמלך העתונות העברית, לא יכול היה להסכין עם הרעיון שיעבוד תחת מרותם של עולים חדשים שזה מקרוב באו. אולם מעבר לשאלת הכבוד הצצה תהום עמוקה בין תפישת העבודה העתונאית של בן אבי לזו של אנשי "הארץ". שהייתו של בן אבי בתחילת המאה בפרים ובמהלך מלחמת העולם הראשונה בלונדון ובניו יורק, הפכה אותו להסיד נלהב של עתונות ההמון המערבית. כפי שהוזכר לעיל, ראה בן אבי בעתון עסק רווחי, המיועד לספק מידע חי ותוסס המנוסח בצורה סיפורית דרמטית ובאמצעות כותרות גדולות ותמונות מושכות עין. עתון שמטרתו היא הן ליידיע והן לבדר, לפנות לרגשות הקורא, להפתיעו, להרגיזו, להצחיקו ולעורר את סקרנותו.

בן אבי מספר בזכרונותיו, שבתקופה הקצרה שעבד בשירות "הארץ" שררה במערכת העתון הירושלמי ברחוב התבשים אווירה של קדרות ומתק. העורך הראשי, טורוב, סירב להכניס ידיעות שאינן תואמות את "תפישת אודיסה". כך לדוגמה, הידיעה על מותו של אהרון אהרונסון בתאונת מטוס לא נתפשה כידיעה חשובה ולפיכך נדפסה בעמוד האחרון של העתון.¹³ במקרה אחר נתקל בן אבי במשרד הדואר בירושלים במברק שנשלח מטעם

כדי שניתן יהיה לחזור ולקרוא בהם זמן רב לאחר התרחשות האירוע.⁵ רצון זה ליצור עתונות "טובה" עבור "העם" ניכר כבר במאמר הפותח את גיליונו הראשון של "חדשות הארץ" המחודש מ-18 ביוני 1919. המאמר מזהה את העתון ה"טוב" עם העתון ה"הגון", שמאפייניו מוגדרים באמצעות הנגדתו לעתון ה"צהוב". הנגדה קוטבית זו בין ה"הגון" ל"צהוב" הפכה בשנות ה-20 לאחד הנושאים המטופלים ביותר בעתון "הארץ".

לגבי "הארץ", עתון ה"הגון" הוא ראשית לכל "עתון שיהיה עומד לגמרי ברשות עצמו וידע לתאר ולברר את חויבות חייו מתוך הכרת הדברים הנכונים והנכנתם הברורה". עצמאות כלכלית של העתון נתפשת, אפוא, כתנאי יסודי ליכולתו לתאר את האירוע ולפרשו בצורה עניינית וללא משוא פנים. לעומת זאת, העתון ה"צהוב" הוא זה שאינו עומד על רגליו מבחינה כלכלית ולפיכך הוא מוכן ל"מכור את הסדיו" לכל המרבה במחיר. זהו עתון חסר חוט שדרה מוסרי, שאינו מהסס להביא מידע בלתי חשוב ואף שקרי, מבלי להתחשב בעקרונות האתיקה העתונאית. מערכת "הארץ" ראתה בעתונות העבריים שיצאו לפני המלחמה, כמו "האור" ו"החרות", את הנציגים המובהקים של עתונות "צהובה" זו, ולפיכך הדגיש העתון כבר בפיסקה הראשונה של מאמר הפתיחה, שהוא מתעתד להיות היפוכה הגמור של העתונות בתקופה העות'מאנית.⁶

העתון ה"הגון" איננו רק "עצמאי", אלא גם "אחראי". "הארץ" הכריז שהוא "...שואף למלא באמונה את חובתו מתוך הכרת האחריות הגדולה שהוא מקבל על עצמו, באמרו להיות לפה לכל נושאי דגל תחיתנו בשעה חמורה זו של מעבר מחלום הציונות אל החיים המעשיים והממשיים ב'בית הלאומי'". בניגוד לעתון ה"הגון", העתון ה"צהוב" נתפש כחסר אחריות ציבורית, כעסק קפיטליסטי הרואה עצמו אחראי לרווחיו בעליו בלבד.

תפישת "האחריות" של העתון ה"הגון" נבעה מהדימוי העצמי של עורכיו כמוריי דרך רוחניים וכמצפן מוסרי לציבור העברי. לפיכך נטלו על עצמם עורכי העתון ה"הגון" את הסמכות להחליט איזה סוג של מידע תיאורי ופרשני ראוי שיגיע לידיעת הקוראים. "לא יהיה עתוננו 'במה הופשית' לכל רעיון ולכל דעה שהיא... יש גבול ל'חופש הדעות' שאין לעברו בעתון אשר מגמתו הכללית קבועה על ידי תכנית כל שהיא, ואפילו אם תכנית זו היא רחבה ומקיפה כתכנית הציונית..."⁷

יוסף חיים ברנר, שהתייחס ב-10 ביולי 1919 לגיליונות הראשונים של "הארץ", נטה להסכים עם מגמה פטרנליסטית זו. יחד עם זאת, הוא סבר שאל לו לעתון ה"הגון" להלאות את הקורא במאמרים ומסות ארוכים ומייגעים. על העתון ה"הגון" לכלול מאמרים קצרים, תמציתיים ולהוסיף עליהם מאמרים השופכים אור על הידיעות הבאות בעתון. אבל עורכי העתון ה"טוב" חייבים לספק לקורא רק ידיעות שהן "באמת" "חשובות": "... לא חדשות מדגדגות מארבע כנפות העולם, שעל חסרונן בעתון 'חדשות הארץ' כיום אולי קובלים כל המתרעמים המושבעים שלנו, כל בני 'העולם' הבטל המתרוצץ בחוצותינו. 'העולם' הזה ודאי היה רוצה בעתון 'מענין', כלומר בעתון של חדשות 'פיקנטיות', אינטריגות, מאורעות ופלאים, מה שאינם מוצאים ב'הארץ'... העתון היומי הטוב בעברית אינו צריך ללכת בדרכי העתונות ה'ורגונית' [הידישאית] שלנו בווארשה ובניו יורק."⁸ בניגוד לסגנון העתונאי ה"צהוב", המכפיף את תכניו לגחמות הקוראים ולאיינטרסים הכלכליים של בעליו,

Hadashot Haaretz

(The Palestine News)

Daily newspaper

Table with subscription rates and contact information in Hebrew.

עתון יומי לענייני החיים והסקרות

Jerusalem, Wednesday, 18 June 1919

שנה א VOL. I

יום רביעי כ' סיון תרע"ט

מ. מ. כרוכב

הגיליון הזה הוא כפול

למצב היהודים והיהדות

על כך, רגע קט ואזרחי פני המזרח הילום... המצב הכללי של היהודים והיהדות...

השנה הזאת היא שנה של תחייה... המצב הכללי של היהודים והיהדות...

דיום: המחלקה האמריקאית של ועידת בין הלאומית באיי. הוד הפרעית ביהודי פולניה. ממשלות ההסכמה מכירות את הארמורל קלטשק לבעלי-כריתון.

השנה הזאת היא שנה של תחייה... המצב הכללי של היהודים והיהדות...

"חדשות הארץ" - גיליון ראשון. לאחר פחות מחצי שנה קוצר השם ל"הארץ"

דרמטי ומלא פתוס. העתון הכריז שאין הוא מיועד לקהל קוראים גלוי ולא לקהל העולים החדשים, אלא לקהל ילידי הארץ השואף לחיים "בריאים" ו"נורמליים":

שהרי רוצים אנחנו מתחת תכלת שמינו, מעל לראשי הררינו, אל גענוע ימינו ונהלינו, בין חרכות עברנו, בנינו עתידנו וליד גפנינו ותאנתנו, רוצים גם אנחנו לחיות את חיינו המאושרים ההפשיים מכל עקה חצונית ומשוחררים מכל השפעה גלותית האוכלת בבשרנו כל כך, אף פה, באדמת האבות.²⁰

המחבר, ללא ספק בן אבי, המשיך והפליג בתאורו הרומנטי של יליד הארץ:

הפגשתם בנו ברחובותינו ובכרמינו, הראיתם אותנו על ספסלי בית הספר או ליד שולחנות בתי המסחר... ציפורי דרור אנחנו, שאליהן ייחלה הגולה זה אלף שמונה מאות וחמישים שנה... בני ארץ ישראל הרעננה הנה אנחנו.²¹

עבור ארץ ישראל חדש זה נוצר העתון ה"בריאי". עתון מסוג זה צריך להיות משוחרר מכל תסביך גלוי ולשקף בסגנונו ובנושאי טיפולו את השורשיות הארץ ישראלית. סגנון הכתיבה המכונה בפי אנשי "הארץ" "צהוב", נתפש בעיני בן אבי והכריזו כביטוי לנורמליות ולחוסן נפשי ופזיו. הצטרפותו של "דואר היום" למפת העתונות העברית זכתה לקבלת פנים יפה בקרב חוגים רחבים ביישוב, בעיקר במושבות הוותיקות ובערים הגדולות. אולם "הארץ" ו"הפועל הצעיר" (יומן ההסתדרות "דבר" החל להופיע רק ב-1925) התייחסו אליו מתחילת דרכו בעוינות ואף בתיעוב.

בן אבי הסביר עוינות זו ביחסם המתנשא והפטרוני של עולי רוסיה כלפי ילידי הארץ: "כי איכה זה הרהיבו בני הארץ הדלים והריקים, בני הארץ שהגולה הגדולה והנדבנית הואילה בטובה לחוש לעזרתם ולהשפיע עליהם משפע השכלתה ועשרה, איכה הרהיבו אלה, בחוצפתם היהירה, ליצור במה לעצמם? במה גדולה ומלאת ענין בשביל להביע מעליה את רגשותיהם ולהרגיש בה מפעם לפעם את ישותם גם הם?". אנשי "הארץ", סיפר בן אבי, לא הבינו מהיכן יש לילידי הארץ, "שכל והבנה ומי זה אימן את ידינו לכתוב ואת פינו לדבר. ומכיוון שלא התרצינו והוצאנו לאור את עתוננו, החלו אלה לנהל נגדנו מלחמת חרמה: ...לא היה גבול לזלזול אשר ולזלזול בו מיד, ולהאשמות אשר האשימונו בהן בדרך שטתית וקבועה מראש... היינו למרעילי דעת הקהל, לאנשי 'הטון הגס', לסנבלטים, למלשינים, ל'חוליגנים' אפילו, וקו בולט שורטט או בין שני העתונים היומיים להבדילים זה מזה בעיני הקהל התוהה: העתון ה'הגון' מצד אחד, עתונם כמובן, והעתון ה'צהוב' מצד שני, עתוננו...".²²

הוויכוח בין עתונות "הגונה" לעתונות "צהובה" – בין כובד הראש, האיפוק והאחריות של "הארץ" לבין הקלילות הרגשית וההדוניסטית והמחוצפת של "דואר היום", הפך כבר בתחילת ימי המנדט לוויכוח על הזהות התרבותית הרצויה לעם המתכנס בציון. העובדה ששני הצדדים סברו שלעתון היומי יש כח שכנוע עצום, שבאמצעותו ניתן לבנות ולטפח זהות קבוצתית או לשנותה, גרמה להם להשקיע מאמץ ניכר בניסיון להגן על המודל העתוני המועדף עליהם ("הגון", "בריאי"), ולנסות לקעקע עד היסוד את המודל השלילי ("צהוב", "גלותי").

הנה כי כן, בתחילת שנות ה-20 פרצה ביישוב מלחמת תרבות לכל דבר סביב שאלת העתונות ה"צהובה".

סוכנות "רויטר" מלונדון לממשל הצבאי הבריטי. המברק סיפר על שני טייסים בריטיים, שטסו לראשונה, ללא חגיה, מעל האוקינוס האטלנטי מקנדה לאירלנד. בן אבי מיהר עם ה"סקופ" למערכת, אולם שם סירבו להכניס את הידיעה לעתון בטענה שהכנת העתון הסתיימה והקורא יוכל להמתין לידיעה "שולית" זו עד לגיליון הבא.¹⁴

בין הצדדים התגלעו גם חילוקי דעות פוליטיים. טודוב סירב להדפיס מאמר של בן יהודה, שביקר את הבולשוויקים, צינור מאמר מדיני של בן אבי, ואף העז לתקן את העברית של האב ובנו.¹⁵

נראה שבן יהודה ובן אבי נטשו את העתון כבר במהלך חודש יולי 1919 וכעבור מספר שבועות, ב-8 באוגוסט 1919, הוציאו לאור את גיליונו הראשון של עתונם החדש, "דואר היום". במערכת העתון היו בעיקר ילידי הארץ: בני המושבות הוותיקות כמו אשר ספיר ואלכסנדר אהרנסון, ובני העדה הספרדית הוותיקה כמו אברהם אלמליח, שהתחיל את דרכו העתונאית בעתון "הצבי" של בן יהודה, הקים מאוחר יותר את עתון הסנסציה המתחרה "החרות", ועתה חזר לשמש כחבר מערכת "דואר היום". בין המשתתפים האחרים בלטו עתונאים ותיקים כיה. בר דורא ופרץ דגן.¹⁶

כבר בעצם בחירת הלוגו הצהיר העתון על כוונותיו. "דואר היום" היה תרגום ישיר לשם האנגלי The Daily Mail, עתון ההמון הנפוץ ביותר בלונדון בבעלותו של הלורד גורתקליף. בן אבי קשר קשרים הדוקים עם גורתקליף, וזה לתמיכה כספית ממנו ואף שימש כמארחו הרשמי בעת ביקורו בארץ בתחילת פברואר 1922.¹⁷ בעקבות ה"דיילי מייל" התכוון בן אבי ליצור עתון עממי מודרני, "עתון שהכל יוכלו לקוראו ולמצוא בו את מבוקשם במבט ראשון, עם כותרות מתאימות ומושכות, עם אותיות בולטות במקומות הרצויים, עם סיפורים בהמשכים ומדורים לכל תוויות החיים".¹⁸ יחד עם זאת סירבו בן אבי ואנשיו לראות ב"דואר היום" עתון "צהוב". העתון ה"טוב" בעיניהם הוא העתון ה"בריאי". המודל לעתון בריא היא עתונות ההמון המערב אירופית, נוסח ה"דיילי מייל". זוהי עתונות מודרנית, שתפקידה העיקרי הוא "להרצות על מאורעות היום בשפה מובנת לעם וגם להאיר אותם ולפרשם בפירוש נכון". בניגוד לעתונות היהודית בניו יורק ובווארשה, שלא השתחררה מגלותיותה ועסקה בעניינים קטנוניים, ובניגוד לעתונות הספרותית הרוסית, שלא הבחינה בין הצורך לסקר חיי יום יום לבין הרצון לשקוע בדיון ספרותי משמים, העתונות ה"בריאה" בארץ ישראל צריכה לעמוד על רגליה, לעסוק בסיקור ולהתרכז בנושאים החשובים באמת ולא בקטנות.¹⁹

לגבי בן אבי, העתון ה"בריאי" מוצב כניגוד לעתון המדיף ריח של "גלות". ככזה, העתון ה"בריאי" נוצר עבור אוכלוסיית קוראים "בריאה", זו שלא גדלה באווירה ה"פרזיטית" של ה"שטטל" (העירייה היהודית במזרח אירופה), אלא צמחה בערי ארץ ישראל ובמושבותיה.

עוינות ותיעוב

החיבור בין עתון "מודרני" ו"בריאי" ל"ארץ ישראל" מודגש כבר במאמר הפותח את גיליונו הראשון של "דואר היום", "תכניתנו". במאמר זה, מ-8 באוגוסט 1919, ניכר השוני בין "הארץ" ל"דואר היום". בעוד סגנונו של "הארץ" יבש, שכלתני ותמציתי, נטה "דואר היום" לסגנון כתיבה רגשני,

Palestine Daily Mail

מחיר הנלווין נרוש מצרי

بريد اليوم

מחיר החתימה

מחיר המודעות

שנים קבנה (4 בלייכה)
קשר א' 4 ירי, קבנה 3 ירי, קשר ד' 2 ירי.
אחת בודדה חכם מצב: כנבי 10%
כחש ד' קשר מצב: 15%
כחש ד' קשר מצב: 20%

דאר
היום

(DOAR HAYOM)

עתון יומי מדינני ספרותי ומסחרי

כירושלים:
מחיר לוחה לשנה לידה השנה טרם לחצי שנה.
בארצות:
מחיר לוחה: 1/2 לשנה לידה השלישית טרם 1/2 שנה.
בחוף-לארץ:
מחיר לוחה לשנה. לידה 1/2 לחצי שנה.
במדינות האחרות מחירי החלפת דואר חלופי.
מחירי החלפת דואר חלופי.
מחירי החלפת דואר חלופי.

The Editor, Doar HAYOM
The Director, Doar HAYOM

HAYOM, Jerusalem

שנה א' (VOL. 1) ירושלים יום-ה' א' אלול תרע"ט (ב' להגדרת בלמה) JERUSALEM, THURS. 4 SEPT. 1919 גרין כד (24)

הקולות לא יושבו בקרב כפי שנקרא
לא יאמרו ואל יבקשו הקיום בדת לא יאמרו
לא יאמרו ואל יאמרו ואל יאמרו ואל יאמרו
דוך נאלמה מלחה לעם צבחה כן
המחלה לא כן שלם כמכר ער המצולה
המחלה לא כן שלם כמכר ער המצולה
המחלה לא כן שלם כמכר ער המצולה

תמיכה דרכנו
מסק-אין לנו
אין אנו מנסים ואין אנו מנסים
מאמצינו
המחלה לא כן שלם כמכר ער המצולה
המחלה לא כן שלם כמכר ער המצולה
המחלה לא כן שלם כמכר ער המצולה

ת"מלאכה בצלאל
Artistic Bezalel Workshops, Jerusalem
ע"י סגנון מודרני וטכניקה אדומה
פזריות וסגנון כל מיני ציבורית במלאכה
המחלה לא כן שלם כמכר ער המצולה
המחלה לא כן שלם כמכר ער המצולה
המחלה לא כן שלם כמכר ער המצולה

"דואר היום" - גיליון מהחודש הראשון. המאמר הראשי (גם ב"הארץ") הופיע בעמוד הראשון

הביקורת של גליקסון הופנתה תחילה כלפי לשונו של "דואר היום". ראינו
כבר שעורכי "הארץ" לא היססו לתקן את העברית במאמריהם של בן יהודה
ובן אבי, עובדה שנחשבה בעיני האב ובנו לשערוריה ולחוצפה, שהרי כיצד
מעזים עולים חדשים, אלה שמקורם באו, לתקן את כתביהם של "מחיה השפה
העברית" ושל "הילד העברי הראשון"?
ואולם בעיני גליקסון, לא היה למשפחת בן יהודה מונופול על השפה
העברית. להיפך. לטענתו תרמו חידושיהם, שהופצו לא רק באמצעות מילונו
של בן יהודה, אלא בעיקר באמצעות עיתונם, לפגיעה תמורה בתהליך
התחדשותה של התרבות העברית בארץ. גליקסון הגדיר את שפת "דואר
היום" כ"לשון ברברית, מקולקלת ומסורסת" ו"עבירה גסה אחת כנגד רוח
הלשון ונשמתה, כנגד מהותה האורגנית וחוקיותה הפנימית", שהרי מדי יום
הציע העתון לקוראיו "במקום לשון צירוף - מיכאני פרוע של מילים מתות,
במקום צורות מחשבה עבריות, היונקות משורשים קדומים - תרגום מכאני
של מילים, במקום מילים מהודשות מטומטמות, מילים ממזורים שאין להן
שורש וענף באילן העתיק..."

"סנסציות... גוזמאות... טמטום מוחין"
בספטמבר 1920 פרסם משה גליקסון מאמר קשה ב"הפועל הצעיר" שכותרתו
- "על העתונות הצהובה". גליקסון קבע, שבעולם המערבי קיימים כיום
כמה סוגים של עתונות "צהובה": "...יש עתון-הנות המוכר לקוראיו כל
סחורה שהם רוצים בה. יש עתון המרעיל בארות ברשות הרבים וממלא את
הארץ שקר, חזנופה ודמגוגיה גסה, ויש עתון שנוה לו כפתגמו השגון של
בלוק, לשים לפני קוראיו את בשר אביו לארוחת בוקר, מלחודל לשעה קלה
לענין אותם, ולגרות את עצביהם..."
התייחסות בוטה זו לא היתה אלא הקדמה להתקפה חזיתית כנגד "דואר
היום", שנתפש על ידו כמשלב את כל סוגי הכתיבה ה"צהובה": "עתון יש לנו
בבירתנו הלאומית הנצחית, בירושלים, עיר הקודש ו"דואר היום" שמו.
לכאורה עתון עברי הדוגל בשם תחיתו הלאומית, ואולם תמה אני אם אף
עתון אחד משל הבונדאים ושאר שונאי ציון שבעולם הולך ומזיק מיום ליום
לתודעתנו הלאומית והתרבותית כעתון "העברי" ו"הציוני" הזה."
בעיני גליקסון, כמו בעיני יריבו, בן אבי, הפכה שאלת הסגנון העיתונאי
לשאלה קיומית, מכיוון שסגנון זה נתפש ככוח שביכולתו להגדיר או למחוק
הות.
לטענת גליקסון, הסגנון ה"צהוב" לא רק שאינו מגדיר הות של עם
מתחדש השואף לנורמליות, אלא להיפך, סגנון "קלוקל" זה תורם להרס
תוכניות התנועה הציונית ליצור בארץ ישראל אדם חדש, בעל הות עברית.

"מסעי צלב" עתונאיים

גליקסון מצא לנכון לכתוב מאמר תקיף זה דווקא בספטמבר 1920, מכיוון שבאותם ימים פתח "דואר היום" במסע כתבות אלים כנגד מוסדות התנועה הציונית בארץ ובעיקר כנגד ראש "ועד הצירים", מנחם אוסישקין. לכאורה, מדובר היה כאן בעוד עימות פוליטי בין סיעות ניצות ביישוב. "דואר היום", שייצג מאז הופעתו עמדות ימניות בנושאי כלכלה ומדינה, זעם על כך שסיעת אוסישקין, בשיתוף עם מפלגות הפועלים, זכתה לרוב בבחירות לאספת הנבחרים, הגוף הייצוגי העליון של היישוב. העתון טען, שמדובר במעשי זיוף והאשים בכך את "ועד הצירים" שבהנהגת אוסישקין ואת "הוועד הומני" שבהנהגת ד"ר יעקב טהון. במישור הבין לאומי, טען העתון, מעשי אוסישקין בארץ הם חלק מתוכניתו להשתלט על התנועה הציונית ולהרחיק ממנה את סיעת ציוני אמריקה בראשות ברנדייס, בה תמך "דואר היום" בעקביות מאז הקמתו.²⁶ אולם, במאמרי "דואר היום", שהחלו להתפרסם בתחילת ספטמבר 1920, היה יותר מ"סתם" פולמוס פוליטי, משום שהעתון ראה במאבק באוסישקין ואנשיו מלחמת תרבות לכל דבר, מלחמתם של ילידי הארץ כנגד ה"קולוניאליזם" התרבותי שהשליטו עולי מזרח אירופה, ובייחוד עולי רוסיה בארץ ישראל. "קולוניאליזם" זה שם לעצמו למטרה למנוע את התפתחותו של אדם חדש, למחוק את זהותו של הארץ

"דואר היום" להרחיב בתיאור מעשי רצח ושוד, רעידות אדמה ושטפונות, תאונות נוראות, שבירת שיאי עולם בתחרויות מוטוריות ובהעפלה על הרים ודיווחיו על חייהם האינטימיים של מנהיגי עולם. גליקסון לא היה מוכן לקבל את תפישת "דואר היום" כאילו הטיפול בנושאים אלה משקף תהליך של חילון ונורמליזציה, של יצירת קהל קוראים "בריא", היכול להרשות לעצמו, כמו בן דמותו בצרפת או באנגליה, להשתעשע ולהתרגש בלא נקיפות מצפון והרגשת אשם "גלותית".

אולם בסופו של דבר, אפילו גליקסון יכול היה להסכין עם קיומו של עתון המפיץ "בורות" ו"טמטום", כל עוד התרכז העתון ה"צהוב" בתיאור מעשי שוד בלונדון ולידת תינוק בן שני ראשים בגרמניה, אבל "דואר היום" לא הסתפק בדיווח על האירוע הפילי והאזוטרי, אלא הקדיש חלק ניכר מעמודיו לפולמוס סוער ואלים כנגד ראשי התנועה הציונית בארץ ובעולם. העובדה שהעתון נטה לטפל בפעילותם של אישים ומוסדות ציוניים באותם כלים לשוניים וסיגנוניים כפי שטיפול במעשי אונס ובתאונות דרכים היא שהרתיחה את גליקסון: "ואין דבר שישגב מתאוותם של האנשים האלה לסנסציות. הגדולים והחשובים שבעניינינו נעשים להם שמוש להפתיע את הדעות ולהרעיש את הלבבות, ואין אף מדה מינימלית של רגש החובה, של הכרת האחריות של הדברים שנאמרים ברבים."²⁵

אישים שהיו מעורבים בשני העתונים הניצים בתחילתם, ובפולמוסים שביניהם. למעלה (מימין לשמאל) אליעזר בן יהודה, איתמר בן אבי' ויוסף חיים ברנר; למטה: משה גליקסון, לייב יפה

דמותו של זולא, סופר ועתונאי אמיץ המוכן להקריב עצמו על מזבח הצדק והאמת.²⁷

בן אבי" היה עתיד נסיון ב"מסעי צלב". כבר ב־1909 הוא פתח מעל דפי "הצבי" בהתקפה קשה כנגד מנהל כ"ח, אלברט ענתבי, לאחר שפיטר את אחד המורים ב"בצלאל". לאורך 15 מאמרים הציג העתון שורת האשמות קשות נגד ענתבי על עריצות ושחיתות. התגייסות העתון הדל לעזרת מורה מפוסר וכנגד אחד האגשים רבי ההשפעה ביישוב, תאמה את הדימוי הרומנטי של העתונאי ה"בריא", מעין רובין הוד מודרני המגן על החלש.²⁸

במהלך שנות ה־20 ניהל "דואר היום" מספר "מסעי צלב" מסוג זה. הבולטים שבהם כוונו כאמור נגד יו"ר "ועד הצירים", מנחם אוסישקין (מספטמבר 1920 ועד אוגוסט 1921) וכנגד ארתור רופין (מאוקטובר 1923 ועד ינואר 1924). אליהם יש לצרף את "מסע הצלב" בעניין "שערוריית הכותל", מספטמבר־אוקטובר 1928.²⁹

בפועל תאם ז'אנר עתונאי זה את אופיו ה"סנסציוני" של העתון. הוא הולל רעמים וברקים, לחץ על הצד המותקף להשיב וגרם במרוצת השנים להסבת תשומת הלב הציבורית לעתון ולהגדלה משמעותית של תפוצתו. בן אבי" מודה בזכרונותיו, ש"מסע הצלב" מ־1909 העלה בצורה ניכרת את תפוצת העתון. 20 שנה מאוחר יותר, במהלך "שערוריית הכותל", טרח בן אבי", תוך כדי "מסע הצלב", לדוות לקורא מדי יום, בגאווה רבה, על מספר הגיליונות שמכר ביום הקודם.³⁰

הקו המשותף לכל "מסעי הצלב" של העתון בשנות ה־20 היתה התפישה ש"דואר היום" משמש אמצעי להגנת הקורא יליד הארץ מפני הניסיון להרס זהותו התרבותית והפוליטית בידי מיצוט עריץ ומושחת של אנשי מנגנון, עולים חדשים שזה מקרוב באו ממזרח אירופה המנסים להשליט את תרבות ה"שטטל" הגלותית על היישוב ה"בריא".

המטרה: אוסישקין

"מסע הצלב" נגד אוסישקין התנהל במספר גלים. בגל הראשון, שנמשך

ישראלי ה"בריא", השואף ל"נורמליות" ולחזור ולמלא את הארץ ביהודים "גלותיים" ובתרבות של חשבונאות קטנה, בכיינות ורפיסות רוח וגוף.

כדי להתמודד עם "קולוניאליזם" תרבותי זה, בחר "דואר היום" להשיב למתנגדיו באמצעות ז'אנר עתונאי הקרוי "מסע צלב". הכוונה היא לסדרת כתבות מתוכננת מראש, הנמשכת לאורך שבועות רבים וחושפת בהדרגה את הוליי הממסד, כתובה בלשון אלימה ובוטה ומחוללת מצדה, תוך כדי פירוטמה, דו קרב מילולי עם הצד היריב, דו קרב הנמשך חודשים רבים ולעתים אף שנים.

מאז תחילת הופעתו של "דואר היום" ראה בן אבי" בניהול "מסעי צלב" את אחד מייעודיו המרכזיים של העתון ה"בריא". לטענתו, העתון איננו רק כלי פסיבי, המנפק לקוראיו מידע על המתרחש בארץ ובעולם, אלא גם, ובעיקר, שחקן אקטיבי היוצר בעצמו אירועים באמצעות ייזום תחקירים וניהול מסעות לטיהור השחיתות ולהגנה על האדם הקטן.

ראיית העתון ה"בריא" כשחקן אקטיבי הובילה לעיצוב דימוי הירואי של העתונאי.

בניגוד ל"הארץ", שראה בעתונאי ה"הגון" חוקר מעמיק ומנהיג רוחני, מעין "סופר" המשמש מצפן מוסרי לקוראיו, דימה איתמר בן אבי" את העתונאי ה"בריא" ללוחם אצילי, לאביר על סוס לבן, המוכן לסכן את עצמו בקרבות אין ספור למען קוראיו. העתונאי ה"בריא" שם לו למטרה להגן בכל מחיר על הציבור מתגרת ידו הקשה של הממשל, לחשוף מעשי עוול ושחיתות ולדאוג שהעבריינים יבואו על עונשם. פעילותו של העתון ה"בריא" נתפשה תמיד כסוג של מלחמה הדרושת אומץ והקרבה, בניגוד לפעילות העתון ה"הגון", הנתפשת יותר כעבודה רוחנית, מעודנת והסרת כל מאפיינים של גבורה והקרבה. אין פלא, שלעתים הציב בן אבי" בראש מאמריו את הכותרת "אנו מאשימים", פרפרזה למאמרו של אמיל זולא, J'accuse. במאמריו אלה ניסה בן אבי" ליצור אנלוגיה בין המנגנון הצבאי והפוליטי הצרפתי, שהותקף על ידי זולא על רקע פרשת דרייפוס, לבין מערכת המוסדות הציוניים רבת העוצמה וה"מושחתת" בארץ. בו עצמו ראה בן אבי" את בן

מאמר שביעי בסדרה "אנו מאשימים", מ-1920

בקטנים.³⁵

למרות שמאמר זה לא העלה טענות חדשות על אלה שהועלו בסוף 1920, הוא עורר, בעיקר בשל עיתויו, ערב נסיעת המנהיג לחו"ל, גל מחאות חסר תקדים כנגד "דואר היום", כאשר עתון "הארץ" מהווה במה מרכזית להתקפות אלה.

"הארץ" נגד "דואר היום"

ב־13 במרס 1921 התפרסמו ב"הארץ" שני "גילויי דעת" כנגד "דואר היום" בפתח הגיליון הודיעה מערכת "הארץ" לקוראים ש"גילויי הדעת" התקבלו בעקבות אספות שהתקיימו בירושלים וביפו על ידי סופרים ועסקנים, ביניהם חברים בוועד הלאומי, חברי אספת הנבחרים, חברי "ועד העיר היהודי ירושלים" ומנהלי שתי הגימנסיות ושני בתי המדרש למורים שבארץ. יחד עם זאת הדגיש העתון, שלא הוזמנו לחתום חברי מוסדות שהותקפו על ידי "דואר היום", טהון, רופין ושיינקין, וכן גם חברי מערכת "הארץ", שמילאו תפקידים ציבוריים, ל. יפה, שוורץ וסילמן. הימנעות זו של אנשי "הארץ" מלחתום נבעה מרצונם להדגיש את אופיו חסר הפניות של העתון, לאור האשמות "דואר היום" ש"הארץ" הפך לעתון ה"ממסד".

מטרת שני גילויי הדעת היתה "לגול מעל העתונות והעסקנות הציבורית את חרפת 'דואר היום', לבטל את השפעתו המזיקה בפנים ובחוץ, ולשים לאל את הידיעות הכוזבות ודברי הפלסטר שהוא מפיץ נגד כל נסיון של בניית ציבוריות בריאה". גילויי הדעת מכנים את "דואר היום" עתון חסר אחריות של "כנופיה ידועה", המחולל "קלוקלת ציבורית נוראה". זהו עתון המאופיין על ידי הפקרות מוסרית, והיעדר מידה מינימלית של טעם, נימוס ותרבות. מעשי העתון נתפשים כסכנה ציבורית לאומית. "העתון חותר מיום ליום כנגד כל מעשי הבנין והתקומה שלנו ומנהל מלחמה בלתי פוסקת כנגד כל נסיון לסדר את היישוב ולהביא לידי ביטוי מדיני את צרכיו ושאפיותיו". לפיכך, לאחר ששיבחו את אוסישקין, דרשו חותמי "גילויי הדעת" מציבור הקוראים בארץ ומחוצה לה שלא לתת אמון בעתון זה ומציבור המפרסמים הם דרשו להפסיק לתת מודעות בעתון.

רשימת החותמים היתה מרשימה ביותר. היו ביניהם משה גליקסון, יוסף אהרונוביץ, חיים בוגרשוב, חיים ארלוזורוב, יצחק בן צבי, דוד ילין, א.א. קבק, יוסף קלוזינר, מרדכי בן הלל הכהן, חיים חיסין, יעקב פיכמן, מנחם פוזננסקי, א.ז. רבינוביץ' ור' בנימין.³⁶

אולם רשימה זו לא עשתה כל רושם על אליעזר בן יהודה, שהיה הראשון להגיב מעל במת "דואר היום" על "גילויי הדעת". במאמר שיצא למחרת הפרסום ב"הארץ" כינה בן יהודה את החותמים "חבורת אנשים מירושלים ומיפו, רובם סופרי 'הארץ' ופקידי מוסדות".

החלטת "דואר היום" להגיב "גילויי הדעת" באמצעות מאמר פרי עטו של בן יהודה לא היתה מקרית. מול הסמכות הרוחנית והמוסרית ששידרה רשימת החותמים ב"הארץ", הציבה המערכת אדם שנתפש כאחד האבות הרוחניים היותר מכובדים של היישוב החדש. אמנם נמצאו ביישוב אנשים שעירערו על גדולתו של האיש; כבר ב־1910 יצא יוסף חיים ברנר כנגד "נוהגי המלכות" שנהגה העתונות דאז ב"אבי הלשון העברית",³⁷ וכפי שהראינו לעיל, לא היסס עורך "הארץ" ב־1919 לתקן את מאמריו. אבל נראה שב־1921 מערכת

מתחילת ספטמבר ועד סוף אוקטובר 1920 הוצגה השתלטות קומץ עולי מזרח אירופה על המוסדות הציוניים בארץ.³¹ ילידי הארץ נשלטים על ידי "ועד צירים", שלא הם בהררחה, ועל ידי "ועד זמני", שמומן היה צריך להתפטר. גופים אלה ארגנו בדרכי מרמה בחירות לאספת נבחרים, שבה ייצוגם של ילידי הארץ, בני המושבות והספרדים כלל אינו משקף את כוחם הדמוגרפי. אוסישקין ואנשיו מתוארים במאמרים כמנגנון משומן היטב של פקידים שואפי עוצמה, שאינם מעונינים בטובת המפעל הציוני, אלא בהעצמת כוחם הם. אוסישקין מצויר כרודן רב מדנים ועתיר כוח, "איש הברזל", המוקף ב"כנופיה" של אומרי הן, המשרתת את "המנהיג הגדול". הוא מנהל את עניניו באמצעות "סינוד קדוש" (קבוצה הכוללת את ד"ר טהון ואת נציג הפועלים, יצחק בן צבי), וקבוצה זו מנסה לעשות הכל כדי לאבד ולהשמיד את מתנגדיה.

אנשי "דואר היום" טענו, שעתון "הארץ" ועתוני הפועלים, "קונטרס" ו"הפועל הצעיר", מילאו תפקיד מרכזי בחיזוק כוחו של "סינוד קדוש" זה. הם זכו לתמיכה כספית נדיבה מהמוסדות ובתמורה השתתפו ביצירת "פולחן אישי חדש" ("לא דתי, אלא מדיני וציבורי") סביב דמותו של אוסישקין, ובה בשעה ניהלו מלחמת תורמה כנגד העתון היחיד שהעז לקרוא תיגר על שלטון מינעו דיקטטורי זה. "הארץ" נתפש כחלק מן הממסד ה"מדכא", מכיוון שמנהל העתון באותה תקופה, לייב יפה, שימש במקביל לתפקידו בעתון גם כחבר "ועד הצירים".³²

בסוף אוקטובר 1920 ניכרה רגיעה ב"מסע הצלב" כנגד אוסישקין. אולי מכיוון ש"דואר היום" יצא ממאבק זה בנצחון חלקי. אמנם העתון נכשל בניסיונו למנוע את כינוס אספת הנבחרים, אולם קולות הזעקה שהקים תרמו במידה רבה להרכבת "ועד לאומי", בו ניתן ייצוג הולם למפלגות הימין.³³

אולם בעיני "דואר היום" נתפש עדיין אוסישקין כאויב מרכזי של ילידי הארץ, מכיוון שהמשיך לפעול בזירה הבין לאומית כנגד ברנדייס. לפיכך, כשנדוע בסוף פברואר 1921 על יציאתו הצפויה של אוסישקין לאמריקה, החליט בן אבי לפתוח בשלב שני של "מסע צלב" כנגד האיש. שלב שני זה נמשך כחודשיים, מסוף פברואר ועד סוף אפריל 1921 ועוצמתו הפולמוסית היתה חזקה בהרבה מזו של השלב הראשון.³⁴

ב־22 בפברואר 1921 יצא בן אבי כנגד אוסישקין במאמר שכותרתו "ובכל זאת, לא אתה האיש". המאמר מופנה ישירות לאוסישקין היוצא לאמריקה. "הן אמנם לא לשם 'נסיעות' נשלחת לכאן, וכשמינוך בפריס למשרת ראש 'ועד הצירים' כוונה אחרת היתה לשולחך, 'איש הברזל', 'לאדם הרצון', 'ליתקיף' ול'כל יכול'..." אבל למרות האשראי שקיבל אוסישקין, הוא נכשל, אליבא דבן אבי, כשלון מוחלט במפעליו בארץ. הוא הצליח בתקופת שהותו הקצרה לעורר את עוינות ילידי הארץ, הערבים והבריטים. הוא יצר אווירה מחניקה של טינה ושנאה, חשדות והאשמות. במקביל, הוא הפך את עתון "הארץ" לביטאון הרישמי ופתח במסע השמצה כנגד "דואר היום", שאת עורכיו כינה "כנופיה קטנה המרעילה את דעת הקהל". ולפיכך קבע בן אבי: "לא אתה האיש לנהל את העם הזה לקראת עתידו הכבד. אין בך יותר לא העוז ולא הגבורה להתיצב מול מתנגדיך. ומנך נגמר. ולכן נשתדל למנוע את חזרתך מאמריקה. שכן דברנים יש לנו כאן די והותר. ביישוב יש צורך באדם חדש שידע להתרומם מעל הסיעות, שידע להקיף עצמו בגדולים ולא

שערורית הכתל המערבי

חלול יום-הכפורים בירושלם ע"י המשטרה

ברברות הקצין דף ועוזריו - מחוצת המתפללים הוסרה ככה הוררע - מכות ומדאומות על ימול ועל שמאל - יהודיה אמריקנית נפצעה קשה - התרגשות נוראה בתצר הכתל - מחאת ד"ר מגנס ובן צבי במשרדי השלטונות - אדישות המושל בתשובותו לחקירותיו - הבטחת מ"מ הנציב למפקד קיש - צעד רבנינו הראשיים.

סערה
במחנה הצבאי
בירושלם

מות סדורת-פשה
מכת השבין מגרתהו בארפה
אז כלל נמסר - טפח ופנא זאדני-מאנה

פרס' הטאורע הענום
המלך סאדני-מאנה

"דואר היום" באחת מכותרותיו הגדולות, 1928

"הארץ" עובר לתל-אביב (1 בינואר 1923)

לפנים... הצלחת עתון זה באה רק מפני חום עלומים זה שאינו יודע גבול, ³⁹ טענתו המרכזית של בן יהודה הייתה כנגד התיימרות חותמי "גילויי הדעת" לשמש פוסק אחרון בעניני סגנון וביקורת. המחבר איננו מבין מי נתן להם סמכות להחליט מהו עתון "טוב" ומהו עתון "רע", מהי כתיבה עתונאית "חיובית ובונה" ומהי כתיבה "מוזיקה והורסת". בעיניו, אין לחותמי "גילויי הדעת" כל אוטוריטה מוסרית. אין הם אלא קבוצת עסקנים שיש להם השבונות קטנוניים עם "דואר היום", בין אם משום שעתון זה תקף אותם, ובין אם משום שמאמרים שהגישו לעתון לא התקבלו. היו ביניהם שהצטרפו להתקפה על "דואר היום" מכיוון שנתמכו כלכלית על ידי מוסדותיו של אוסישקין, ואילו אחרים, מכיוון שנתקבאו בהצלחתו הכלכלית של העתון, בעוד עתונם שלחם ירד מטה מטה.

בדומה לבן אבי"ט ע"ן גם בן יהודה, שתומכי העתונות ה"הגונה" אינם אלא קבוצת מיעות מעולי מזרח אירופה, המנסים למחוק את סגנון הכתיבה ה"בריא", חסר התסביכים של ילידי הארץ ולכונן בה שלטון טרור תרבותי נוסח רוסיה הבולשוויקית, שלטון השואף להרוס את הזהות הארץ ישראלית ולבנות בה גלות חדשה. לטענה זו הצטרף ב"16 במרס 1925 גם אשר ספיר, שראה במתנגדי "דואר היום" קבוצה של פקידים הוזהלים לפני אדונם, כנופיה של "עניי מעשה ועניי דעת", המנסה להרעיל את נשמות הקוראים התמימים, וגילויי הדעת שלהם אינו אלא "צעקה של גסיסה". ⁴⁰

"הארץ" אכן העריכה את היוקרה לה זכה בן יהודה, ולכן, כפי שנראה בהמשך, נתבקש יוסף קלוזנר להשיב לו מעל עמודי העתון. עיקר מאמרו של בן יהודה ניסה לסתור את הטענה, ש"דואר היום" הינו עתון "צהוב" המסכן את המפעל הציוני. בניסיונו זה להגן על העתון יצר בן יהודה אמרה שהפכה עד מהרה למוטו של "דואר היום": "דואר היום אינו עתון הגון אבל הוא עתון". בכך רצה בן יהודה לומר, שבעוד ש"הארץ" וה"הפועל הצעיר" אינם אלא ביטאונים פולמוסיים העובדים בשירותן של מפלגות וסיעות, הרי "דואר היום" הוא עתון אמיתי במשמעות המערבית של המושג, קרי, אמצעי תקשורת עצמאי העומד על רגליו והמעביר לקורא במהימנות ובמהירות מידע חדשותי ופרשני חשוב ומעניין. במקביל פתוח העתון לדעות שונות ומגוונות, וגם לאלה המנוגדות לשלו. בן יהודה הודה, שלעתים נטה העתון להתלהטות יצרים, אבל הוא התייחס לכך בסלחנות: "מי בעולם עתון צדיק אשר לא יחטא לפעמים בפרסום מעשים לא מוזקים, מאמרים יותר מדי חריפים, הערכות של מוסדות ואישים לא במידה הנכונה..." ³⁸ ראוי לציין, שכן יהודה לא היה היחיד שהתייחס בסלחנות להשתלהבות היצרים בעתון. גם שלמה בווגלו, מראשי העדה הספרדית בארץ, ששימש באותה תקופה כציר אספת הנבחרים וסגן יו"ר הוועד הלאומי, הגיב בצורה דומה. לדבריו, יש להסביר את הסגנון החריף של העתון בגילם הצעיר של משתתפיו, "שרובם מלאי כח עלומים ומביעים את רגשותיהם כמו שעשיתם אתם בעצמכם

גם בן יהודה לא חשש מהשלכות גילוי הדעת. הוא היה בטוח שהמוזימה להרחיק את הקוראים והמפרסמים מ"דואר היום" לא תצליח משום שעתון זה נהנה מתמיכת רוב הציבור העברי בארץ: "העיני נותני המודעות תנקרו שלא לראות איזה עתון הוא השליח הנאמן לקהל הרחב, ואיזה הוא רק קול שעשועים בידי קבוצה צרה של אסטיגניסים?" הוא היה בטוח שרדיפת "דואר היום" רק תחזקו משום "שהוא העתון של הקהל הרחב בארצנו. הוא השופר שכל התוקע בו מובטח שקול תקיעתו יישמע באוזני כל הציבור היהודי מן ועד באר שבע."⁴¹

"הארץ" בחר כאמור להשיב לבן יהודה באמצעות יוסף קלוזנר. תשובתו של קלוזנר היתה חיוורת למדי. הוא הביע אכזבה עמוקה מעמדותיו של "אבי השפה העברית" ומתמיכתו בעתון המססכך בין ספרדים לאשכנזים, בין עולים חדשים לילידי הארץ ובין פועלים לאיכרים. קלוזנר לא חידש דבר ומאמרו אינו אלא רשימה ארוכה ומייגעת של כל הטאי "דואר היום" כלפי התנועה הציונית מאז הקמת העתון.⁴² צחוק הגורל הוא שכעבור מספר שנים, כאשר הועבר "דואר היום" לידי התנועה הרוויזיוניסטית (מסוף 1928 עד תחילת 1931), החל קלוזנר לכתוב באופן קבוע בעתון זה.⁴³

כאמור, טענו בן יהודה ועמיתיו שלחרם על העתון אין כל משמעות מכיוון שרוב הציבור בארץ תומך בהם ולא במתנגדיהם. כדי להמחיש זאת פרסם "דואר היום" שני "גילויי דעת" משלו, הכוללים מאות חתימות של אזרחים התומכים בעתון. "גילויי הדעת" הראשון נתפרסם בסוף מרס והשני בתחילת אפריל 1921. מטרת פרסומים אלה היתה להראות שהחותרים על פרסומי "הארץ" אינם אלא קבוצת מיעוט פרוזית, שאינה משקפת באמת את דעת הקהל. דעת הקהל ה"אמיתית" אינה מורכבת מקומץ סופרים, מורים ועסקנים, אלא מבעלי מקצועות יצרניים. מכיוון שהחותרים על "גילויי הדעת" ציינו לצד שמם גם את עיסוקם, ניתן היה לאתר ביניהם איכרים, סוחרים, בעלי בתי חרושת (57 חתימות מיפו בלבד), עורכי דין, רופאים ורוקחים. הם היו מכל קצוות הארץ: מירושלים, יפו, חיפה, צפת, וכן כמעט מכל המושבות הוותיקות. הרשימה כללה הן אשכנזים והן ספרדים (ביניהם משפחות אלישר, אנגיל, אלמליה, שאקי ונבון מירושלים).

החותרים הדגישו שאין הם מתפרנסים מקופת העם, אלא חיים מגיע כפיהם. כולם הצהירו שאין הם עולים חדשים, אלא אזרחי הארץ משכבר הימים ולפיכך הם הם המייצגים האמיתיים של דעת הקהל העברית. מתוקף מעמדם זה הם גינו את "גילויי הדעת" ב"הארץ", בו הם ראו "משום כפיה והטלת אפוסטרופות על דעת הקהל" ומחו בכל תוקף כנגד הניסיון להציג את "דואר היום" כעתון המסכן את המפעל הציוני.⁴⁴

כך, אפוא, המחוישה מלחמת גילויי הדעת במרס 1921 את התהום העמוקה הפעורה בין חסידי העתון "ההגון" לחסידי העתון ה"בריאה". הוויכוח, שראשיתו בסגנון הכתיבה העתונאי הרצוי, הפך לפולמוס סוער על דמותו הרצויה של "האדם החדש" בארץ.

"הארץ" – "זקנה עייפה"

השלב השלישי והאחרון של "מסע הצלב" כנגד אוסישקין והממסד הציוני בארץ התנהל במהלך חודש אוגוסט 1921.

ראינו, שבפועל הועתק הוויכוח כבר בשלבו הראשון מעיסוק באוסישקין ואנשיו לעיסוק בטבעו ובעוצמתו של "דואר היום". השאלה האם "דואר היום" הוא עתון "צהוב" ומשוקץ, המטביע את קוראיו ברפש והמסכן את המפעל הציוני או עתון לוחם אמיתי, מודרני ודמוקרטי, המחזק את תהליך החילון והנירמול של האוכלוסיה העברית בארץ, שאלה זו המשיכה לעמוד במרכז סדר היום הציבורי גם בקיץ 1921.

בעת ההיא התנהלה בקרב היישוב מערכת הבחירות לקונגרס הציוני ה"ב", ו"דואר היום", כהרגלו, המשיך לתקוף את קבוצת אוסישקין ובעלי בריתה, אנשי וייצמן ומפלגות השמאל. בתגובה לאחת ההתקפות הללו, שכינתה את וייצמן, אוסישקין, שמריהו לוי ורופין בשם "ילדי הגטו", יצא "הארץ" בהתקפה חסרת תקדים בחריפותה כנגד "דואר היום".⁴⁵ מדוע מצא לנכון "הארץ" להקציץ את הטון כנגד יריבו? לטענת אנשי "דואר היום" נבע הדבר מסיבות מסחריות ופוליטיות. להערכתם, החל "הארץ" לאבד קוראים, בעוד ש"דואר היום" צמח והפך לגדול ולמשגשג שבעתוני הארץ. בתגובה, התעתדו אנשי "הארץ" לצאת לקונגרס הציוני בקרלסבד, כדי לאסוף שם כסף לשיקום עתונם. כדי שיקל עליהם לאסוף כסף זה הלכו ופרסמו מאמר

כדי למצוא הן בעיני ראשי הקונגרס העוינים את "דואר היום".⁴⁶

בתחילת המאמר מה"17 באוגוסט 1921, הנושא את הכותרת "הפקרות", חזר "הארץ" וטען שתהום עמוקה ובלתי ניתנת לגישור מפרידה בין העתון "ההגון" לעתון ה"צהוב". שכן "אין לנו כלי זין של 'דואר היום', כלי הזין של התנפלויות אישיות, של רכילות, של חידרה לחיים פרטיים והאשמות בשאיפה להתחרות בעתון השני". כל ניסיונותיו של "הארץ" "להנך" את יריבו ולהצביע בפניו על פגמים שאפשר לתקנם במלאכת הדיווח החזרותי והסגנוני של "דואר היום" נענו מצדו בולזול והרפות, שכן אנשי "דואר היום" טענו ש"הארץ" "פוסל את יריבו מסיבות של תחרות מסחרית ובעלי 'דואר היום' אינם מבינים באמת שום דבר היוצא מגדר התחרות, הנעשה לא לשם הנאה פרטית". אולם, כאן, בצורה מפתיעה, למרות ש"הארץ" הבטיח שלא יילך בדרכי יריבו, פתח העתון בסדרה של התקפות בוטות כנגד "דואר היום". הוא כונה בפיו "עתון של לוונטינים היוצרים כאן גלות חדשה, חסרת רוח היהדות, איוו מושבה מצרית בתרגום עברי גדוע ונלעג." את עורכי העתון האשים "הארץ", שיש להם "מצח אשה זונה" מכיוון שהאשימו את יריביהם ביצירת קרע בעם, למרות שהם היו האחראים להרעלת האווירה ביישוב.⁴⁷

מאמר קשה זה הוביל מיד להתנצחות משפטית בין העתונים. עורכי "דואר היום" נאחזו בעיקר במשפט "מצח אשה זונה" שיש בו משום פגיעה ב"פקודת העתונות" מס' 21.

בין ה"18 ל"22 באוגוסט 1921 התנהלה חליפת מכתבים בין אשר ספיר, העורך האחראי של "דואר היום", לבין שלום שורר מ"הארץ". ספיר ציטט את "פקודת העתונות" ודרש מ"הארץ" לפרסם את תשובתו למאמר "הפקרות", תוך שהוא מאיים לפנות לשלטונות. "הארץ" התעלם בתחילה מהמכתב ומאוחר יותר הביע נכונות לפרסם מאמר מצוננר, שממנו יושמטו אותם חלקים שיש בהם "רקלמה [פרסומת] ל'דואר היום' מחז ולולוזלים ב'הארץ' מאידך. ספיר סירב ודרש פרסום מלא ומאחר שלא נענה פנה, כנראה, למושל המחוז. למחרת, 23 באוגוסט 1921, סגר מ"מ המושל את

לדין על הלנת שכר ואי תשלום פיצויים. כשהציע לו העתון להחזיר לו את החוב בתשלומים סירב סילמן בטענה שאין הוא בטוח שהעתון יחזיק מעמד אפילו הודש.⁵³ ואכן, בתחילת נובמבר 1922 הודיע "הארץ" על פירוק העתון ויצירת חברה חדשה בבעלות "קבוצת עובדי הארץ". לתפקיד העורך התמנה יריבו הוותיק של "דואר היום", משה גליקסון וזה הודיע לקוראיו ב־19 בנובמבר 1922 על שינויים ושיפורים בעתון, בעיקר בחלק החדשות. אולם כמכלול, הבטיח העורך, ימשיך העתון לשמור על אופיו ה"הגון", לייצג גישה "לאומית", "אחראית" ולדוות באופן "רציני" ומעמיק על המתרחש. בהתאם למסורת העתונאית היאודיסאית, המשיך העורך להפגין גישה פטרונית מחנכת כלפי קוראיו. הוא הודיע, שהעתון "בא לספק את צרכי הציבור, אבל אין הוא בא לעשות את רצונו, להגרר אחר נטיותיו או לגרות את רגשותיו על ידי דברים שבהפתעה ובסנסציה."⁵⁴

מינוי גליקסון לעורך ראשי והעברת העתון בינואר 1923 לתל אביב הובילו להחרפת הקונפליקט בין שני העתונים. גליקסון, שהשתמש קודם למינויו בכמת "הפועל הצעיר", הכריז עתה מעל דפי העתון התל אביבי על מלחמת חורמה בעתון הירושלמי ה"צהוב" וה"גלותי". הפולמוס בין העתונים קיבל תפנית כאשר "הארץ" שינה את טקטיקת ההתקפה שלו על יריבו והחל לבדוק בעקביות את מהימנות המידע שהופיע ב"דואר היום". אמנם כבר ב־1920 האשים "הארץ" את יריבו בהצגת מידע חדשותי מרושל, שגוי ואף מזויף, אולם עתה, בהנהגת עוזרו של גליקסון, משה מדיני, הפכה ביקורת אמינות מברקי "דואר היום" לכלי המלחמה המרכזי של "הארץ" כנגד יריבו.⁵⁵

אולם למרות ש"הארץ" הצליח להוכיח כמה וכמה פעמים ש"דואר היום" פרסם מידע חדשותי פיקטיבי, שהומצא במשרדי המערכת, לא עלה בידו של העתון התל אביבי לפגוע בפופולריות הרבה של יריבו הירושלמי. תקוות אנשי "הארץ" ובעלי בריתם מעתוני השמאל, שרוב תושבי ארץ ישראל יהפכו בהדרגה, בעקבות מאמצי ה"חינוך" שלהם וגלי העלייה החדשים, לקהל קוראים "ביקורתי", "אחראי" ו"רציני" – נכזבה.

בתחילת דצמבר 1923, בעיצומו של "מסע צלב" חדש של "דואר היום", הפעם כנגד ארתור רופין, הביע עורך "הפועל הצעיר", יצחק לופבן, את יאשו לנכח האווירה שיצרה העתונות ה"צהובה" בארץ. "האטמוספירה בארץ", כתב לופבן, "נעשתה יותר מסוגלת לקלוט כל דיבה בעלת כנפיים. מה שהיה לפני כן רק חזיון לוואי, נעשה כיום החזיון עצמו. תוכן החיים הציבוריים נתון לאינטריגה, לגילוי 'סודות'. האוניים עשויות כאפרכסות, והעיניים צופות דרך חורי המנעולים וסדקי הדלתות כדי לרגל ולדעת, למצוא ולגלות, להוקיע לעיני השמש ולראות בנקמה... הננו זוללים כבר איש את בשר רעהו... עוד אין לנו צל של התחלת מדינה, אבל אנו כורעים כבר תחת נטל האטריבוטים [האפיונים] השליליים של מדינה קיימת. יש לנו מכונה גדולה השוחקת את עצמה... אינטריגות, אמביציות אישיות, זוהמה ציבורית ועתונות נצורת-לב ומתנפחת אשר גם האמת נשרפת בהבל פיה הטמא."⁵⁶

להוכיחם, הדברים נכתבו בדצמבר 1923, לפני יותר מ־75 שנה.

* * *

"הארץ" לשבוע. אולם "הארץ" התעשת במהירות, החליף את הלוגו של העתון ל"העם" והמשיך להופיע תחת שם זה עד 30 באוגוסט.⁴⁸ מאמר התגובה של "דואר היום", "אובדי עצות", בהתייחסת אשר ספיר הופיע בסופו של דבר ב־24 באוגוסט ב"דואר היום" והוא מלא כוז ולגלוג על העתון ה"הגון", שכונה בפיו "עתונון", דף מרופט והסר כל ערך שהציבור איבד בו עניין מזמן.⁴⁹ במאמר אחר דימה "דואר היום" את "הארץ" לזקנה עיופה וזעופה, הרוקדת בשארית כוחותיה לחליל המוסדות, אבל עיטושי הוקנה הפסיקו לעשות רושם על הקוראים. בדרך כלל מרקידים את הזקנה לפני או בשעת איזה אירוע גדול, לפני או בשעת איזה ביקור חשוב, שאז צריך להחליש את דעת הקהל ולפסול למפרע את המקטרגים, והזקנה עושה את שלה, פולטת מה שפולטת ותוזרת לתרדמתה עד לשעת הצורך הבאה, אבל מכיוון שהזקנה הסרת שיניים ואינה כותבת אלא את שמכתיבים לה, יש להתייחס אליה ברחמים ובסלחנות.⁵⁰

ללא ספק ניכר יאוש בכתיבתו של "הארץ" בקיץ 1921. הפופולריות הרבה שזכה לה העתון ה"צהוב" ריפתה את ידיו. כבר במאמר "הפקרות" הודה העתון שסגנון ההתקפה האישית והרכילות "תפש" את הקהל הארץ ישראלי. הציבור הרחב העדיף את הכתיבה המתלהמת והמרגשת על זו הרצינית והאחראית, ותוכניות העתון להקים בארץ דור חדש של קוראים, מעמיק וביקורתי, החלו להיראות כחלום שאינו בר הגשמה. יותר ויותר שוכנעו אנשי "הארץ" ששורש הבעיה אינו בהכרת בעתון ה"צהוב" אלא בקהל היעד שלו. ולפיכך, במאמר ב־17 באוגוסט 1921 העלה "הארץ" פיתרון משלו לבעיית הקהל: "רק דבר אחד יוכל לגרום את 'דואר היום' ואת הקוראים שלו. אם יבוא לארץ זרם של עולים חדשים, אם יחדרו אליה גלי אור חדש, אם יתחילו חיים ציבוריים בריאים או יגרפו וישטפו בורם שוטף את כל הזוהמה ששוארה משנות החלוקה והשנורות ויטהרו את האוויר המחניק."⁵¹

אשר ספיר ענה ל"הארץ" באותה לשון עצמה. הוא טען, שזרם העלייה שיגיע רק יחזק את העתונות ה"בריאה" וישטוף בורם מים אדירים את המיעוט הגלותי הפרוטי שהשליט בארץ טרור תרבותי. והוא הוסיף וקבע: "הגלות החדשה, הגלות של אודסה, של פינסק ומינסק נבראה על ידיכם, אתם הכנסתם את הרוסיות ומנהיגיה לחיינו הארץ ישראלים. רוח של רוסיות ולא של יהדות הבאתם לארצנו ובני הארץ לא יתנו לכם בשום אופן לטנף את הארץ ברוסיות זו."⁵²

כך, אפוא, חזרה מלחמת העתון ה"הגון" ב"צהוב" והיתה למלחמת תרבות כוללת על זהותה של החברה ועל זהותו של האדם החדש. נראה היה, שבראשית שנות ה־20 דווקא ידה של אסכולת "דואר היום" היתה על העליונה במאבק זה.

הקונפליקט מחריף והולך

הפולמוס החריף בין "הארץ" ל"דואר היום" על שאלת ההצהבה לא נפסק בקיץ 1921, אלא הלך והחריף. נראה, שעומות זה הועיל ל"דואר היום" שהעלה את תפוצתו. לעומת זאת, מצבו הכלכלי של "הארץ" היה בכי רע. עדות לכך ניתן ללמוד ממשפטו של קדיש יהודה סילמן כנגד "הארץ" מיולי 1922. סילמן פוטר מהעתון על ידי עורכו, לייב יפה, ולפיכך תבע את "הארץ"

1. עוזי אלידע, "עתונות הסנסציה בא" בתחילת המאה ה-20", קשר 11, 1992, עמ' 79-70.
2. עוזי אלידע, "עתונות הסנסציה בא": 1908-1917", קשר 12, 1992, עמ' 76-85.
3. באוגוסט 1920 כתב איתמר בן אבי, שעם ללא עתונות דומה לאדם קטוע איברים. ראו, איתמר בן אבי, "עתונות בריאה", דואר היום, 2 באוגוסט 1920.
4. על הקמת עתון "הארץ", ראו, ג. קרסל, תולדות העתונות העברית בארץ ישראל, ירושלים 1964, עמ' 118-152. וכן סדרת המאמרים של מרדכי נאור בקשר:
5. "השנים הראשונות של עתון 'הארץ'". קשר 5, 1989; "חדשות מהארץ", קשר 14, 1993; "מול מגזים: י.ל. גולדברג", קשר 16, 1994.
6. י.ת. ברנר, הפועל הצעיר, 10 ביולי 1919.
7. חדשות הארץ, 18 ביוני 1919.
8. שם.
9. י.ת. ברנר, שם.
10. שם.
11. המידע על תאריכי בקשת הרשיון ונתינתו מופיע בפרוטוקול משפט רופין כנגד "דואר היום" ומצוטט על ידי העתון עצמו. ראו, דואר היום, "משפט רופין", 15 בנובמבר 1925.
12. איתמר בן אבי, עם שחר עצמאותנו, תל אביב 1961, עמ' 368-373.
13. בן אבי, "חובת העתונאי", דואר היום, 18 ביוני 1924.
14. בן אבי, עם שחר עצמאותנו, עמ' 370.
15. כדוגמה לתיקון לשוני, מספר בן אבי כיצד מחק ד"ר טורוב את המלה התנ"כית "אבל" והחליפה במילה התלמודית "גלותית", "ברם". ראו, בן אבי, "חובת העתונאי", שם.
16. על הקמת "דואר היום", עם שחר עצמאותנו, עמ' 376-382. וראו גם, א. אבן חן, "איתמר בן אבי 'דואר היום'", קשר 1, 1987; גבריאל צפרוני, "רחוב הסולל - פליט סטריט הירושלמי", קשר 10, 1991; ג. קרסל, שם.
17. דואר היום, מ'1 בפברואר 1922 ו'1 בפברואר 1922, ובן אבי, עם שחר עצמאותנו, עמ' 388-392.
18. שם, עמ' 379; קרסל, 143.
19. בן אבי, "עתונות בריאה", דואר היום, 2 באוגוסט 1920.
20. "תכניתנו", דואר היום, 8 באוגוסט 1919.
21. שם.
22. בן אבי, "זעף", שם, 4 בינואר 1923.
23. משה גליקסון, "על העתונות הצהובה", הפועל הצעיר, 1, 26 בספטמבר 1920.
24. שם.
25. שם.
26. על פרשה זו ראו, יגאל דרורי, "עמדת 'דואר היום' מהווסדו ועד סוף 1924", הציונות, מאסף י"ב, 1987, עמ' 141-148.
27. בן אבי, עשה שימוש בנוסח "אנו מאשימים" ב'26 בספטמבר 1920 כנגד איש הברזל", מנחם אוסישקין. מאוחר יותר פרסם העתון סדרה של שמונה מאמרים כנגד ארתור רופין (בין 26 באוקטובר 1923 עד 29 בנובמבר 1923), שכולם נשאו כותרת זו.
28. על פרשת ענתבי ראו, עוזי אלידע, "עתונות הסנסציה בא" בתחילת המאה ה-20", קשר 11, 1992, עמ' 79-74.
29. על פרשת רופין ראו, יגאל דרורי, שם, עמ' 157-160; על "שערורית הכותל" ראו, עוזי אלידע, "דואר היום: מעתון מסחרי לעתון ממסדי", קשר 24, 1998, עמ' 68-75.
30. ראו, עוזי אלידע, "עתונות הסנסציה בא" בתחילת המאה ה-20", קשר 11, 1992, ו"דואר היום: מעתון מסחרי לעתון ממסדי", קשר 24, 1998.
31. במהלך השלב הראשון של "מסע הצלב" כנגד אוסישקין בלטו מאמריהם של אברהם אלמליח, שפורסמו בין 1 בספטמבר 1920 ל'4 בספטמבר 1920, של איתמר בן אבי, מ'26 בספטמבר 1920, 8 באוקטובר 1920 ו'10 באוקטובר 1920, של אליעזר בן יהודה מ'17 באוקטובר 1920, וכן של אלכסנדר אהרונסון מ'1 באוקטובר 1920.

ע
ס
לפ
עדנו

השמא
הפועל
הראשו
בנושא
בנושא
זכה לת
ואכן
שדובר
הוירה,
הצגות,
שתיאב
לראיה
בפיתוח
יוצאי ה
החשוב
שפיפקו
סגור, ו
הבורגנו
ד. וולף
בניו יור
יילחמו
המהפכו
ויצירה ה
האנושי
והמתור
ברור
בראש כ
האינטל
יצליחו
לתנועה
במאמר
המשימו

32. ראו, א. בן אבי, "אנו מאשימים", דואר היום, 26 בספטמבר 1920; אלכס גרוד (אהרונסון), "העתונות האדומה זועפת", שם, 1 באוקטובר 1920, הפולחן האישי החדש", 10 באוקטובר 1920, וראו גם, יגאל דרורי, שם, עמ' 142-150, שם, שם.
33. במהלך השלב השני של "מסע הצלב" בלטו מאמריהם של בן אבי מ'22 בפברואר 1921 ומ'17 במרס 1921, של בן יהודה מ'14 במרס 1921, של אשר ספיר מ'16 במרס 1921 ושל שלמה בוזגלו מ'23 במרס 1921.
35. בן אבי, "ובכל זאת, לא אתה האיש", דואר היום, 22 בפברואר 1921.
36. "גילוי דעת", הארץ, 13 במרס 1921.
37. בנושא התקפת ברנר על "פולחן המלכות" של בן יהודה ב'1910 ראו, עוזי אלידע, "עתונות הסנסציה בא": 1908-1917", קשר 12, 1992, עמ' 76-85.
38. אליעזר בן יהודה, "טעיתם בהשבונכם", דואר היום, 14 במרס 1921.
39. שלמה בוזגלו, "אל משכילינו הפקחים ומנהיגינו העמקנים", שם, 23 במרס 1921.
40. אשר ספיר, "עניות המעשה ועניות הדעת", שם, 16 במרס 1921.
41. אליעזר בן יהודה, שם.
42. יוסף קלויונר, "טעות בחשבון", הארץ, 22 במרס 1921.
43. ראו בעניין זה, עוזי אלידע, "דואר היום הרוויזיוניסטי - פרק סוער בתולדות העתונות", קשר 17, 1995, עמ' 73-86.
44. "דעת הקהל האמיתית", דואר היום, 22 במרס 1921 ורשימה שנייה מ'11 באפריל 1921.
45. "הפקרות", הארץ, 17 באוגוסט 1921.
46. אשר ספיר, "אובדי עצות", דואר היום, 24 באוגוסט 1921.
47. "הפקרות", הארץ, 17 באוגוסט 1921.
48. פרשת חילופי המכתבים בין שני העתונים ונוסח המכתבים הופיעו בגיליון ה'24 באוגוסט 1921 של "דואר היום". עתון "העם" [= "הארץ"] הודיע בגיליון מאותו יום בצורת לקונית, ש"בפקודת מ"מ המושל המחוזי הופסקה הוצאת העתון 'הארץ' בגלל עבירה על חוקי הביקורת". אמנם אין אנו יכולים לקבוע בוודאות מלאה ש"הארץ" נסגר לשבוע בשל תלונה של "דואר היום", אך סמיכות המקרים שבין הסכסוך בין הצדדים, שהגיע לשיאו ב'22 באוגוסט 1921, לבין תאריך הוצאת פקודת סגירת העתון ב'23 באוגוסט, מובילה אותנו למסקנה שאכן יש קשר בין שני האירועים.
49. אשר ספיר, "אובד, עצות", דואר היום, 24 באוגוסט 1921.
50. "פירכוסים", דואר היום, 25 באוגוסט 1921.
51. "הפקרות", הארץ, 17 באוגוסט 1921.
52. אשר ספיר, "אובד, עצות", דואר היום, 24 באוגוסט 1921.
53. במהלך המשפט תקף סילמן קשות את עורך העתון לייב יפה. הוא תיאר כיצד התר יפה, שמונה במקור כמנהל העתון, כנגד העורך הראשי ד"ר פרלמן ותפס את מקומו. הוא הציגו כאיש קשה, שהסתכסך עם רוב עובדי "הארץ" וכתוצאה מכך הפסיק אף ו'בוטינסקי לכתוב בו. בעוד העובדים לא קיבלו מזה חודשיים את משכורתם, דאג יפה לעצמו לשכר שמן, הגדול פי שלושה מזה של העובדים. איש זה, שעדיין אינו שולט אפילו בעברית, הוא שגרם, לטענת סילמן, לנפילתו הסופית של "הארץ".
- ראו נוסח המשפט בעתון "דואר היום" (שדיווח על פרשה זו בהנאה מרובה): "המשפט בין מר ק.י. סילמן ל'הארץ', דואר היום, 18 ביולי 1922.
54. "מאת הנהלת 'הארץ'", הארץ, 19 בנובמבר 1922.
55. בעניין התקפות "הארץ" על "דואר היום" ב'1920 ראו, "הטלגרמה בדואר היום" על נאומו של גורו מ'10 בדצמבר 1920, ותשובת "דואר היום", "למתחרינו המסחרים בעלי הארץ" מ'13 בדצמבר 1920. כדוגמה למאמרי "הארץ" לאחר מעבר העתון לתל אביב ראו, "פיליטון קטן, ודיוות" מ'24 במאי 1923, וכן "דברים ברורים" מ'27 במאי 1923. וראו גם מאמר מקיף מאת משה מדיני בנושא: "מיוחד לדואר היום", כתובים, א"ב, 3 בנובמבר 1926.
56. י. לופבן, "מראות נגעים", הפועל הצעיר, 7, 4 בדצמבר 1923, וראו באותו עניין את מאמרו של לופבן שש שנים מאוחר יותר, ב'1929: י. לופבן, "קומפלקס 'דואר היום'", הפועל הצעיר, 19 באוקטובר 1929, לתגובת בן אבי" להתקפות אלה ראו, א. בן אבי, עם שחר עצמאותנו, עמ' 506-511.